

Суицид ҳолатлари таҳлили: ижтимоий-иқтисодий омиллар ва ҳуқуқ-тарғибот стратегиялари

Ўктамов Абубакир Маҳаматсидиқ ўғли

Аннотация. Ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари глобал миқёсда ҳам, миллий даражада ҳам жиддий ижтимоий муаммо ҳисобланади. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотларига кўра, ҳар йили юз минглаб одамлар ўз жонига қасд қилади. Бу ҳолатлар нафақат шахсий трагедия, балки жамият учун ҳам катта йўқотишдир. Ўзбекистонда ҳам бу муаммо мавжуд бўлиб, унинг олдини олиш ҳуқуқ-тарғибот органлари, соғлиқни сақлаш тизими ва жамоатчиликнинг ҳамкорликдаги вазифаси ҳисобланади.

Кириш. Бугунги кунда инсонлар турли ижтимоий, иқтисодий ва психологик омиллар таъсирида ҳаёт ва тақдирга нисбатан радикал муносабат билдириб, ўз жонига қасд қилишга уриниш ҳолатларига дуч келмоқда. Баъзи ҳолларда бу ҳаракатлар шахсий муаммоларни ҳал қилиш воситаси сифатида эмас, балки атрофдагиларни айблаш, кўрқитиш ёки пушаймонлик ҳиссини уйғотиш мақсадида амалга оширилади. Шу боис, ўз жонига қасд қилиш ҳолатларини таҳлил қилишда унинг сабаблари ва ижтимоий-руҳий заминини чуқур ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Матариллар ва методлар. Жинс вакиллари статистикасига оид ўтказилган халқаро тадқиқотлар натижаларига кўра, ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари дунё миқёсида аёллар орасида нисбатан кўпроқ учраши аниқланган. Бу ҳолат ижтимоий ва психологик омиллар билан узвий боғлиқ бўлиб, айниқса руҳий босим, oilавий муаммолар ва ижтимоий қўллаб-қувватлашнинг етарли эмаслиги каби факторлар аёллар орасида хавф даражасини ошириши мумкин.

Шу боис, жинсий омилларни ҳисобга олган ҳолда профилактика чоратадбирларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. **Шунга қарамай, Жаҳон статистикасига кўра, ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари эркаклар орасида аёлларга нисбатан кўпроқ учрайди.** Аёлларда кўпроқ уринишлар кузатилса-да, амалга оширилган суицид ҳолатлари кўпинча эркаклар орасида юқори.

Депрессия кўпинча молиявий қийинчиликлар ва ишсизлик билан узвий боғлиқ ҳолат сифатида намоён бўлади. Руҳий тушкунликка олиб келувчи омиллар қаторида кредит қарздорлиги, ишсизлик ёки ишдан бўшатилиш, тўсатдан юзага келган моддий қарамлик (қарздорлик, товар алмашиш, банкротлик) каби ҳолатлар энг кўп учрайдиган сабаблардан бири ҳисобланади. Бундай вазиятларда шахс учун ўз жонига қасд қилиш ягона ечим сифатида туюлиши мумкин. Халқаро миқёсдаги таҳлиллар ҳам молиявий ва ижтимоий босимлар инсоннинг руҳий барқарорлигига жиддий таъсир кўрсатишини тасдиқлайди. Шу билан бирга, суицидга уриниш ва режа тузиш оғир босқич

бўлиб, одатда яширин тарзда кечади. Инсон атрофдан нажот излайди, бироқ ички исён ва руҳий изтироб уни хавфли қарорга етаклаши мумкин.

Натижалар. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, ўз жонига қасд қилиш ҳолатларини камайтиришда инсон омили ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Инсоннинг руҳий ҳолати, ижтимоий муҳити ва оилавий муносабатлари унинг қарорларига тўғридан-тўғри таъсир кўрсатади. Шу боис профилактика чоралари ҳам аввало инсон омилини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилади.

Халқаро амалиётда ишонч телефонлари ва психологик маслаҳат марказлари кенг қўлланилади. Бу хизматлар инсонга қийин вазиятда ёрдам бериш, унинг руҳий ҳолатини енгилаштириш ва суицидга уриниш хавфини камайтиришда самарали бўлиб чиқди. Масалан, АҚШ ва Европа мамлакатларида ишонч телефонларига мурожаат қилган шахслар орасида суицид уринишлари сезиларли даражада пасайгани қайд этилган.

Инсон омилини ҳисобга олган яна бир муҳим чора — таълим муассасаларида психологик хизматларни кучайтиришдир. Финляндия, Канада ва Жанубий Корея тажрибасида талабалар учун махсус психологик марказлар ташкил этилган ва бу ёшлар орасида суицид уринишларини 15–20% га камайтиришга ёрдам берган. Оилавий муҳит ҳам инсон омилининг асосий қисми ҳисобланади. Оиладаги низолар, зўравонлик ёки қўллаб-қувватлашнинг етарли эмаслиги шахснинг руҳий барқарорлигига салбий таъсир кўрсатади. Шу сабабли профилактика дастурларида оилавий тарбияни кучайтириш ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимини ривожлантириш муҳим ҳисобланади.

Оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқларда масъулиятли контент тақдим этиш ҳам инсон омили билан узвий боғлиқ. Япония ва Австралия тажрибасида ОАВда суицид ҳолатларини сенсациясиз ёритиш натижасида кўрсаткичлар пасайган. Бу инсон руҳиятига салбий таъсирни камайтиришда самарали йўл сифатида баҳоланади.

Хулоса қилиб айтганда, инсон омилини ҳисобга олган профилактика чоралари — ишонч телефонлари, психологик хизматлар, оилавий қўллаб-қувватлаш ва ОАВда масъулиятли сиёсат — жаҳон тажрибасида ўз самарадорлигини кўрсатган. Комплекс ёндашув орқали инсоннинг руҳий барқарорлигини таъминлаш ва суицид ҳолатларини камайтириш мумкин.

Ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари глобал миқёсда ҳам, миллий даражада ҳам жамият учун жиддий ижтимоий ва ҳуқуқий муаммо ҳисобланади. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, бу ҳолатлар кўпинча ижтимоий-иқтисодий қийинчиликлар, руҳий саломатлик муаммолари, оилавий низолар ва ахборот муҳити таъсири билан узвий боғлиқ. Жаҳон тажрибаси профилактика чораларининг самарадорлигини тасдиқламоқда: ишонч телефонлари, психологик хизматлар, ОАВда масъулиятли сиёсат ва жамоатчилик иштирокидаги дастурлар суицид кўрсаткичларини сезиларли даражада камайтирган.

Ўзбекистон шароитида эса миллий менталитетни ҳисобга олган ҳолда оилавий тарбияни кучайтириш, маҳалла институти орқали назорат ва қўллаб-қувватлаш, маънавий ва диний тарғиботни кенгайтириш, ёшларни ижтимоий фаолиятга жалб қилиш каби чоралар самарали бўлиши мумкин. Суицид ҳолатларини камайтириш учун ҳуқуқий, психологик ва ижтимоий механизмларни уйғунлаштирган **комплекс ёндашув** зарур. Бу ёндашув инсон омилини ҳисобга олган ҳолда жамиятда барқарорликни таъминлаш, руҳий соғлом муҳитни шакллантириш ва хавфсизликни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати

1. World Health Organization. *Preventing Suicide: A Global Imperative*. Geneva: WHO, 2014.
2. Wasserman, D. (Ed.). *Oxford Textbook of Suicidology and Suicide Prevention*. 2nd Edition. Oxford University Press, 2021.
3. Knapp, S. J. *Suicide Prevention: An Ethically and Scientifically Informed Approach*. American Psychological Association, 2020.
4. The Lancet Public Health. *Preventing Suicide: A Call to Action*. The Lancet Public Health, 2024.
5. World Health Organization. *Suicide Worldwide in 2019: Global Health Estimates*. Geneva: WHO, 2021.
6. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). *Suicide Data and Statistics — United States*. Atlanta: CDC, 2023.
7. Joiner, T. *Why People Die by Suicide*. Harvard University Press, 2005.
8. Durkheim, E. *Le Suicide: Étude de Sociologie*. Paris: Félix Alcan, 1897.
9. Mann, J. J., Apter, A., Bertolote, J., et al. “Suicide Prevention Strategies: A Systematic Review.” *JAMA*, 2005; 294(16): 2064–2074.
10. Niederkrotenthaler, T., et al. “Role of Media Reports in Preventing Suicide.” *BMJ*, 2010; 340: c486.
11. Van Heeringen, K. *Suicidology: A Comprehensive Textbook*. Wiley-Blackwell, 2012.
12. World Health Organization. *LIVE LIFE: An Implementation Guide for Suicide Prevention in Countries*. Geneva: WHO, 2021.